

Židovska imovina u ratu i poraću

Naida-Michal Brandl, Oduzimanje židovske imovine u Hrvatskoj. Zagreb kao studija slučaja / Appropriation of Jewish Property in Croatia. Zagreb as a Case Study, Zagreb: Leykam International, 2022, 672 str.

Autorica prve izvorne znanstvene studije o oduzimanju židovske imovine u Hrvatskoj, odnosno gradu Zagrebu, Naida-Michal Brandl, izvanredna je profesorica na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Bavi se, pored ostalih znanstvenih interesa, židovskom poviješću u Hrvatskoj u europskom kontekstu te židovskom materijalnom i nematerijalnom baštinom. Za nastanak ove knjige izuzetno je važan autoričin položaj glavne istraživačice na projektu restitucije židovske nepokretne imovine u Hrvatskoj „Svjetske židovske organizacije za restituciju“, kao i istovjetna pozicija na projektu restitucije židovske pokretne imovine u Hrvatskoj „Konferencije za materijalna potraživanja Židova od Savezne Republike Njemačke (Claims Conference)“.

Ova opsežna znanstvena monografija, u izdanju Leykam Internationala, sastoji se od dvaju dijelova, prvoga na hrvatskom i drugoga na engleskom jeziku. Oba dijela slijede četveročlanu strukturu koja obuhvaća: 1. kraći pregled povijesti Židova u Hrvatskoj, 2. kategorizaciju židovske imovine i fenomenologiju te legislativu koja je omogućila i pospješila njezino otuđivanje, 3. studiju slučaja zagrebačkih Židova i njihove nepokretne imovine prema u građi dostupnim informacijama; 4. istraživanje zakonodavstva i arhivskih fondova vezanih uz pokretnu židovsku imovinu.

Nakon „Uvoda“ (17–20) / „Introduction“ (313–316), slijede poglavlja koja donose pregled povijesti Židova u Hrvatskoj, „Povijesni kontekst“ (21–37) / „Historical Context“ (317–334), „Posebne teškoće s kojima su se suočili hrvatski Židovi u poraću“ (39–45) / „Specific Difficulties Faced by Croatian Jews after the War“ (335–342) i „Demografija Židova u Hrvatskoj“ (47–50) / „Jewish Demography in Croatia“ (343–346). Sljedeća dva poglavlja naglasak stavljaju na židovsku imovinu: „Uvod u pitanje židovske imovine“ (51–56) / „Introduction to the Question of the Definition of Jewish Property“ (347–352) i „Vrste imovine i pravni kontekst“ (57–77) / „Types of Property and the Legal Context“ (353–376). Nadalje, poglavlje „Studija slučaja“ (79–91) / „Case Studies“ (377–390) bavi se analizom oduzimanja imovine Židova u gradu Zagrebu, a poglavlje „Pokretne – uvod“ (93–125) / „Movable Property – Introduction“ (391–420) usmjerava analizu prema pokretnoj židovskoj imovini. Vrijedni su prilozi „Fotografije dijela židovske imovine koja je oduzeta u NDH-u i u poraću“ / „Photographs of some of the Jewish Property Appropriated in the NDH and the Post-War Period“ (127–172) i „Prinosnici vjerskoga poreza Židovske vjeroispovijedne općine u Zagrebu za 1937“ (173–305), odnosno „List of Real Estate of Owners as Listed in Ponova“ (421–640) te popis zakona ključnih za razumijevanje teme istraživanja „Zakonodavstvo koje se odnosi na židovsku imovinu u razdoblju NDH-a i neposrednom poraću“ / „Legislation on Jewish Property in the Period of the NDH and in the Immediate Post-War Period“ (641–645). Kraj knjige krasi „Karte i ilustracije“ / „Maps and Illustrations“ (647–655), a na samom kraju nalazi se „Bibliografija“ / „Bibliography“ (657–672).

Već iz ovoga kratkog pregleda sadržaja jasno je kako se radi o ambicioznom i zahtjevnom istraživačkom pothvatu koji je usto djelo samo jedne znanstvenice. Koristila se opsežna arhivska građa iz više hrvatskih arhiva i institucija, a naročito Hrvatskoga državnog arhiva i Državnoga arhiva u Zagrebu. Kao studija slučaja koristio se primjer grada Zagreba u kojemu je živjela polovina hrvatskih Židova i gdje se nalazila glavnina imovine u njihovom vlasništvu. Izuzetna je vrijednost ove knjige objavljivanje dosad najsveobuhvatnijega popisa Židova koji su u Zagrebu živjeli prije 1941. i popisa pojedinačnih nekretnina u vlasništvu Židova prije i poslije Šoa/Holokausta, koji će budućim istraživanjima poslužiti kao odsad lako dostupni i pregledni povijesni izvori. Primjerice, prva velika tablica (u hrvatskom dijelu knjige, 173–305) donosi popis obveznika vjerskoga poreza iz 1937, dok druga (u engleskom dijelu teksta, 421–640) sadrži popis nekretnina u vlasništvu Židova. Međutim, ondje nisu samo popisane nekretnine, već je autorica, povezivanjem vlasnika uz nekretnine, analizu usmjerila i na isticanje osobne dimenzije subjekata svojega znanstvenog istraživanja. Povezivanje vlasnika uz nekretnine olakšava pretraživanje po imenu, a korisnost ove metode za daljnja istraživanja jest i u tome što je napravljen pregled prema imovinskom cenzusu članova židovske općine. Tablice su prilagođene lakšem pretraživanju i korištenju za buduće kvalitativne i kvantitativne analize ove građe.

Sustavan i temeljit način istraživanja koristeći se bazama podataka koje je konstruirala sama istraživačica omogućio je preciznu i kvalitetniju analizu te zaključivanje (npr. utvrđivanje koliko je bilo vlasnika nekretnina, koja je bila njihova prosječna vrijednost, u kojem su se dijelu grada nalazile ili koliko je prosječno koja obitelj imala nekretnina) o teškoćama s kojima su se suočavali hrvatski Židovi u ratu i poraću.

Istraživanje ekonomije u kontekstu oduzimanja židovske imovine donosi uvid u privredne fenomene koji Hrvatsku i Jugoslaviju uklapaju u širu perspektivu. Analizirajući nekretnine židovskih vlasnika, autorica zapravo jasno pokazuje kako nije bilo židovskoga dijela grada Zagreba. Prateći razvoj grada, studija analizira ekonomski aspekt funkcioniranja građanskoga društva koje dosad nije bilo sustavnije istraženo i donosi zapažanja koja prelaze okvire rasprave o vrijednosti židovskoga kapitala. Ova studija time ne obrađuje površno fenomen otuđivanja židovske imovine koje su provodili predstavnici dvaju totalitarnih režima, nego upućuje na dalekosežne posljedice iskorjenjivanja privatne inicijative, kao i poslovnoga pristupa nekretninama kao izvoru prihoda čiji su nositelji, nerijetko, bili upravo hrvatski Židovi. Krajem istraženoga razdoblja studija donosi uvid u pripremanje terena za nacionalizaciju i, uopće, legitimiranje volontarističkoga pristupa upravljanju nekretninama.

Fotografije sadržane u knjizi omogućuju pregled vlasništva prema adresi nekretnine, donoseći pritom osnovne podatke, ali i niz zanimljivosti o specifičnom mikrosvijetu, čega više nema. Autorica konstruira svojevrsnu židovsku topografiju Zagreba koristeći se vlastitim fotografijama i arhivskim primjercima vrijednih starih razglednica. Kao i analitički dio knjige, prilozi su namjeravali ne samo dopuniti stanje u istraživanju židovske povijesti ovoga razdoblja već i istraživanja kulturne i društvene povijesti Zagreba i Hrvatske. „Zakonodavni“ dio knjige donosi povijesni pregled zakona, odnosno konstruira zakonodavni okvir proučavanju ove tematike. Izbjegavanjem šturih taksativnih pregleda, i analitički dio knjige i prilozi pridonose složenijem razumijevanju istraženoga razdoblja i teme. Popis zbirki oduzete imovine, primjerice, svojevrsan je pregled materijalne baštine koji donosi uvid u kulturu i građanski svijet Hrvatske 20. stoljeća, ali i ranijega razdoblja.

Osim autoričinih napomena o dodatnoj, dijelom nedostupnoj, arhivskoj građi za daljnje

istraživanje ove teme, preporuka za buduća istraživanja korištenjem metodama ove studije svakako je usmjerena stvaranju sveobuhvatne baze podataka židovske imovine za cijelu Hrvatsku te Bosnu i Hercegovinu. Poglavitito se to odnosi na one kontekste u kojima je moguće stvaranje preglednih i znanstveno utemeljenih baza podataka sustavnim uvidima u arhivske fondove krajeva koji su bili dijelom NDH.

Ciljana čitalačka (i korisnička) publika ove knjige nisu samo povjesničari i studenti povijesti kao istraživači moderne i suvremene povijesti Židova, odnosno oduzimanja imovine na području Zagreba/Hrvatske/Jugoslavije, nego i stručnjaci iz različitih društvenih i humanističkih disciplina koji prošloj stvarnosti pristupaju interdisciplinarno. Što se tiče istraživača židovske povijesti, ova studija poticaj je daljnjem radu na širenju baze podataka i razrađivanju različitih, ovom studijom otvorenih, aspekata moderne i suvremene povijesti Židova u Hrvatskoj. Nadalje, vrijedni izvori i promišljeni zaključci ove studije poslužit će i kreatorima raznih javnih politika i odluka koji se bave reperkusijama ovih procesa u sadašnjosti. Konačno, studija je zanimljiva i širem čitateljstvu jer prvi put analiza oduzete židovske imovine u Drugome svjetskom ratu i neposrednom poraću dolazi upravo iz povijesne znanosti, stavljajući fokus na ljude kao subjekte složene povijesti židovske prisutnosti na ovim prostorima i onkraj procesa otuđivanja privatne imovine u ratu i poraću u Zagrebu i Hrvatskoj. Svojom dvojezičnošću (na hrvatskom i engleskom jeziku) ova se studija nadaje globalnoj publici zainteresiranoj za argumentiran i ideološki neopterećen dijalog.

Marijana Kardum

Romi kao aktivni dio povijesnog procesa razvijanja europskih vrijednosti i identiteta

European Roma: Lives beyond Stereotypes (ur. Eve Rosenhaft, María Sierra), Liverpool: Liverpool University Press, 2022, 332 str.

Znanstveno područje *Romani Studies* u Europi postaje sve „plodnije“ novim znanstvenim istraživanjima, posebno na području romske kulture, jezika i povijesti. Sve su brojniji primjeri međunarodne i interdisciplinarne suradnje među znanstvenicima europskih sveučilišta, koji istražujući navedena područja („fenomene“) nastoje shvatiti i objasniti njihovu kompleksnost. Posljedica takvog pristupa jest sve dinamičniji proces pozicioniranja *Romani Studies* kao propulzivnog znanstvenog područja. Knjiga *European Roma: Lives beyond Stereotypes* (*Europski Romi: Životi iznad stereotipa*) nastala je u sklopu BESTROM project koji je financijski podržao *HERA Joint Research Programme*. Urednički i autorski doprinos Eve Rosenhaft i Marie Sierra također je nastao unutar nekoliko znanstvenih projekata.

Urednički tim okupio je znanstvenike iz Španjolske, Britanije, Finske i Poljske na području povijesti Roma unutar *Romani Studies*. Metodološki koncept primijenjen u

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
54
BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

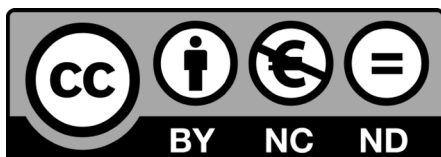
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.